

تفسیر روان و ساده قرآن کریم
قسمت چهارم، سوره حمد

ذکر کتاب

درس گفتارهای
استاد سید هادی عظیمی

بهار ۱۴۰۳

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ صَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا وَ نَبِيِّنَا
أَبِي الْقَاسِمِ الْمُصْطَفَى مُحَمَّدٍ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ الطَّيِّبِينَ
الطَّاهِرِينَ وَ الْمَعْصُومِينَ الْمُقَرَّبِينَ، سَيِّمًا بَقِيَّةَ اللَّهِ فِي
الْأَرْضِينَ وَ اللَّعْنُ الدَّائِمُ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ.

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ
وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا.

خلاصہ قسمت قبل

در ادامه تفسیر روان و سادہ ای کہ شروع کردیم، رسیدیم بہ آیہ دوم سورہ مبارکہ حمد: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ». وقتی اینجا ما خدا را سپاس می‌گوییم و می‌گوییم همه حمد و ستایش ما باید برای خدا باشد، بہ این مسئلہ ہم باید توجہ کنیم کہ او «رَبِّ الْعَالَمِينَ» است. یعنی چہ؟ یعنی اینکہ فقط خدای متعال این دنیای ما را خلق نکرده است. همه عالم‌های گوناگون را ہم برای بہ سامان رساندن تکامل انسان خلق کرده کہ بہ ہر حال، در این عوالم مخلوقات و موجوداتی ہم ہستند کہ مکلفند مأموریتشان را بہ خوبی انجام دہند.

با «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» توجه می‌کنیم به اینکه ما باید اولاً همه هستی را ببینیم و ثانیاً طرح کلی خدا را برای انسان ببینیم. خدا این همه عالم آفریده تا همه دست‌اندرکار رشد و تکامل انسان باشند.

ربوبیت خداوند بر مبنای رحمت

حالا در آیه سوم باز از این «رَبِّ الْعَالَمِينَ» این طور یاد می‌کنیم: «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ». این «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» تکرار «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» که در «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» بود نیست. آنجا معنای «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» یک چیز است، اینجا یک چیز دیگر. یعنی آنجا می‌گوییم آغاز می‌کنیم کارمان را یا قرآن خواندن مان را با نام رحمن و رحیم و استعانت می‌جوئیم از این معدن بی‌نهایت عشق و مهر و محبت. اینجا می‌خواهیم بگوییم که این «رَبِّ الْعَالَمِينَ» ربوبیتش بر مبنای رحمت است. این «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» که بعد از «رَبِّ الْعَالَمِينَ» آمده، اشعار به این معنا دارد که اگر خدا مربی تمام مخلوقات هستی است، این تربیت خدا بر مبنای رحمت است. «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» یعنی از سر عشق، او مربی همه هستی است و تربیتش بر مبنای عشق است.

انگیزه آفرینش

اصلاً همه هستی بر مبنای این عشق آفریده شده است. «إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَ لِذَلِكَ خَلَقَهُمْ» (هود: ۱۱۹). باز این

مطلب را تکرار می‌کنیم که خدا چرا ما را آفرید؟ خدا خواست هر چه خودش دارد به اشتراک بگذارد. چه وقت کسی که دارای امکانات زیادی است، امکانات خودش را به اشتراک می‌گذارد؟ وقتی که مهربان باشد. اگر کسی مهربان نباشد، آنچه را که دارد به اشتراک نمی‌گذارد. خدا چون مهربان است، مخلوقاتی را می‌آفریند تا داشته‌های خودش را با آنها به اشتراک بگذارد و هر چه خودش دارد را به آنها بدهد. از بس که مهربان است می‌خواهد آنها را مثل خودش کند.

به عبارت دیگر، او ما را خلق کرده تا هر چه خودش دارد به ما بدهد. چرا می‌خواهد هر چه دارد به ما بدهد؟ از بس که مهربان است. «إِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَ لِذَلِكَ خَلَقَهُمْ». هیچ دلیل دیگری هم اینجا پذیرفته نیست. فقط مهر و محبت است که می‌تواند برای هر کسی که می‌خواهد تمام دارایی‌اش را به اشتراک بگذارد و به دیگران بدهد انگیزه ایجاد کند. خدا چون معدن بی‌نهایت مهربانی و عشق و محبت است، اراده کرده که هر چه خودش دارد را بدهد و اگر بخواهد بدهد، باید چه کار کند؟ باید این موجود را تربیت کند تا برسد به جایی که از داشتن آنچه که خدا به او داده، لذت ببرد. اگر انسان نفهمد که خدا به او چه چیزی داده، لذت نمی‌برد. شما یک برگ چک سفید امضا بگذارید در جیب یک بچه‌ای که نمی‌فهمد چک سفید امضا چیست، از آن لذت نمی‌برد، چون اصلاً

نمی‌داند چک یا چک سفید امضا چیست. اما حالا اگر یک شکلات و بستنی و یا یک توپ کوچک به او بدهید، چون می‌داند چیست از آن لذت می‌برد.

خدا هم باید با ما همین کار را بکند. او اراده کرده که هر چه خودش دارد را به ما بدهد. اما چه وقتی می‌توانیم از آنچه که او به ما داده لذت ببریم؟ وقتی بفهمیم چه به ما داده و این نیاز به تربیت دارد.

این «**رَبِّ الْعَالَمِينَ**»، هم پروردگار ماست و هم پروردگار همه مخلوقاتی است که در همه عالم‌ها هستند. خدای متعال نسبت به همه مخلوقاتش این لطف را دارد که باید در آنها این درک را ایجاد کند تا آنها بفهمند آنچه که خدا می‌خواهد بدهد، چیست. تا از داشتنش لذت ببرند. «**رَبِّ الْعَالَمِينَ**»، یعنی خدا پرورش‌دهنده است. چطور پرورش می‌دهد؟ انسان را به کمال می‌رساند. به درک می‌رساند. به فهم می‌رساند.

گاهی وقت‌ها هم ممکن است برای اینکه ما به فهم برسیم، نیاز باشد که سختی بکشیم. اینکه خدای متعال ما را در یکی از این عوالم، یعنی عالم ملک آورده، دلیلش همین است. چرا در این دنیا به ما این قدر سختی داده؟ خدا مگر پروردگار ما نیست پس چرا به ما سختی داده؟ اگر مربی بخواهد متربی‌اش به درجات عالی برسد، باید به او سختی بدهد. وقتی یک ورزشکار به باشگاه می‌رود و می‌خواهد در یک رشته ورزشی،

مدال بگیرد یا نفر اول شود به مربی این اجازه را می‌دهد که به او سختی بدهد و او از این سختی کشیدن‌ها لذت می‌برد، چون می‌داند چه در انتظار اوست.

زمین، محیط پرورش انسان در سختی‌ها

خدا پروردگار ما و پروردگار عالمین است و باید برای ما هم یک زمینه رشدی آماده کند. او در این عالم ملک، در آسمان اول، زمین را ایجاد کرده که در آن ما سختی بکشیم.

این باشگاهی است که باید در آن رنج و سختی بکشیم تا به آن درک کمالی که خدا می‌خواهد به ما بدهد، برسیم. خدا این‌طوری پرورش می‌دهد. نباید انتظار داشته باشیم حالا که خدا «رَبِّ الْعَالَمِينَ»، پروردگار ماست، ما را در پر قو بزرگ کند. اگر این‌طوری باشد، ما به این درک نمی‌رسیم.

اگر به یک کسی که از اول در نور باشد، بعد از پنجاه سال که از سنش گذشته، در طی آن اصلاً از نور لذت نبرده، بپرسید آیا از نور لذت بردی یا نه، می‌گوید اصلاً نور چیست؟ تنها راه این که لذت از نور را در او تولید کنیم، این است که به او تاریکی را نشان دهیم، محیط اطرافش را چند لحظه یا چند دقیقه‌ای تاریک کنیم تا او به درک نور برسد.

خدای متعال هم با ما همین کار را کرده. اگر فرمود: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ» (بلد: ۴) (ما انسان را در رنج و سختی آفریدیم) و اگر در دنیا به ما سختی داده، به خاطر این است که این گونه ما را پرورش می‌دهد. می‌خواهد ما را به آن درکی که برای لذت بردن از عطای بی‌نهایت لازم است برساند و این بهترین نوع پرورشی است که این درک را در ما ایجاد کند. اگر این درک در ما ایجاد نمی‌شد، تا ابد هیچ لذتی از داشته‌های خدا نمی‌بردیم.

رسیدن به کمال

پس مفهوم «رَبِّ الْعَالَمِينَ» این است که ما را پرورش می‌دهد تا به درک لذت بی‌نهایت برساند. لذا آن قدر در وجود ما باید ادراک ایجاد کند تا ما لذت بی‌نهایتی را که خودش دارد و می‌خواهد به ما بدهد، درک کنیم.

به همین خاطر وقتی که در سختی‌ها قرار می‌گیریم، همیشه باید این جمله را تکرار کنیم: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ». اصلاً شکر خدا را به‌جا آوردن و گفتن «الْحَمْدُ لِلَّهِ»، در سختی‌ها معنا دارد. آن وقت که ما در خوشی و نعمت هستیم، اگر بخواهیم به درستی خدا را شکر کرده باشیم، گفتن «الْحَمْدُ لِلَّهِ» لازم است، اما کافی نیست.

شکر عملی در نعمت‌ها

وقتی در نعمت هستیم باید نعمت را بین دیگران و خصوصاً نیازمندان تقسیم کنیم تا عملاً شکر نعمت را

به جا آورده باشیم. اما در سختی‌ها و محرومیت‌ها شکر زبانی خوب و پذیرفته‌شده است و انسان را رشد می‌دهد. وقتی از چیزی محروم شویم و دلمان بخواهد که داشته باشیم، باید بگوییم: «**الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ**». الهی شکر. خدایا، تو چقدر خوبی، تو را سپاس می‌گویم به خاطر این نداشته‌ها. بله، چون این چیزی را که الان می‌خواهم و ندارم، اگر می‌داشتم، شاید به آن کمالی که تو برای من در نظر گرفته‌ای، نمی‌رسیدم.

مثل کسی که به باشگاه رفته، مربی او را از خوردن و استراحت محروم می‌کند و به او می‌گوید: «تو نباید الان غذا بخوری. اینجا باید تمرین کنی، سختی بکشی. تو نباید الان بخوابی. نباید چرت بزنی». گاهی مربی با مشت هم می‌زند: «بلند شو، چرت نزن! بلند شو، کار کن!». اگر این ورزشکار، انسان فهمیده‌ای باشد از مربی‌اش سپاسگزاری می‌کند و می‌گوید: «ممنون، گذاشتی من بخوابم. اگر می‌گذاشتی بخوابم، من از تمرین‌هایم باز می‌ماندم و به آن مقامی که باید می‌رسیدم، نمی‌رسیدم».

شکر زبانی در سختی‌ها

لذا روایت داریم اگر انسان بیمار شود و دچار درد و سختی باشد، وقتی از او می‌پرسند: «حالت چطوره؟» می‌گوید: «**الْحَمْدُ لِلَّهِ**»، خدای متعال در نزد ملائکه به

این بنده اش مباحات می کند و می گوید: «ملائکہ، ببینید این بندہ من در حالی که درد می کشد، شکر و سپاس من را به جا می آورد».

چقدر خوب است که انسان همیشه و همه جا، ورد زبانش «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» باشد و هیچ وقت شکایت نکند.

نقطه مقابل حمد

این حمد و سپاس در مقابل چیست؟ در مقابل شکایت است. ما اگر در سوره‌ی حمد می‌گوییم «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» برای این است که باید حواسمان باشد که زبان ما همیشه باید به شکر و سپاس خدا باز شود و هیچ وقت به شکایت باز نشود.

نقطه مقابل «الْحَمْدُ لِلَّهِ»، شکایت است. شکایت به صورت‌های مختلفی اتفاق می‌افتد. چرا این جور شد؟ چرا امروز هوا سرد است؟ چرا امروز هوا خراب شد؟ شانس نیاوردیم این جور شد. چرا شما این کار را کردی؟ تقصیر شما بود. تقصیر این بود. تقصیر جامعه بود. تقصیر حکومت بود. تقصیر مسئولین بود. اینها همه شکایت است.

کسی که زبانش دائماً در حال شکایت از خدا و دیگران و شکایت از جامعه است و همه تقصیرات و قصورهای خودش را به گردن دیگران می‌اندازد؛ اصلاً هیچ مهر و

محبتی در وجود خودش باقی نمی ماند. چنین شخصی نه تنها به معدن بی نهایت مهر و محبت، به «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» نمی رسد، اگر مقداری هم عاطفه در وجود خودش باشد، از بین می رود. این جور انسان ها دائماً غنق و عبوس اند.

درک مهربانی خدا، اثر حمد خدا گفتن

انسانی که دائماً بگوید «الْحَمْدُ لِلَّهِ» به چه می رسد؟ به «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»، به معدن بی نهایت مهربانی. این هم یک نگاه دیگری است که می توانیم به این آیه داشته باشیم. وقتی فهمیدی که چرا باید برای این سختی ها «الْحَمْدُ لِلَّهِ» بگویی، آن وقت به «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» می رسی و می فهمی که خدا چقدر مهربان است. اگر خدا نگذاشته بخوابی، بیدارت کرده، از سر مهربانی است.

اگر مادر شب امتحان نمی گذارد بچه بخوابد، از سر مهربانی است. اگر می گوید بلند شو درس بخوان، نمی گذارد بازی کند، از سر مهربانی است. اگر مادر نمی گذارد بچه هله هوله بخورد برای این است که شب قرار است بروند به یک میهمانی که سفره رنگین برای شان پهن کرده اند، از سر مهربانی است.

اگر کسی این را بفهمد، آن وقت می فهمد که خدا چقدر مهربان است. حالا برای اینکه این را بفهمیم، باید دائماً در همه جا بگوییم «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»، مخصوصاً

وقتی با محرومیت‌ها مواجه می‌شویم. انسانی که دائماً می‌گوید «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» انسان خدانی است، انسان مهربانی است که به معدن بی‌نهایت مهربانی هم می‌رسد. عادت نکنیم به شکایت کردن. کسی که شکایت کند، به «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» نمی‌رسد بلکه یک اتفاق بدی برایش می‌افتد و آن این است که بغض خدا را به دل می‌گیرد.

اگر به جای اینکه نگاه‌مان به خدا این باشد که او چقدر عاشق ماست که برای رساندن به آن لذت بی‌نهایت ما را تربیت می‌کند، دائماً کمبودها را دیدیم و هی گفتیم: چرا این طوری است؟ چرا من این طوری‌ام؟ چرا در بین همه بندگان من باید این جور باشم؟ آن وقت می‌رسیم به بغض خدا. به جای اینکه رابطه عاشقانه با خدا برقرار کنیم، یک رابطه‌ای بر اساس بغض و تنفر از خدا در ما ایجاد می‌شود.

بوده‌اند کسانی که این‌طور شدند، در آخر عمرشان در لحظات نزدیکی مرگ به جای اینکه مثلاً این معدن بی‌نهایت عشق و محبت را ببینند و با آن ارتباط بیشتری برقرار کنند، وقتی آن لحظه به‌شان گفته شده بگویند «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» گفته نمی‌گویم، چرا؟ چون خیلی چیزها می‌خواستم خدا در دنیا به من نداده، چون به من نداده، پس من خدا را دوست ندارم، چون خدا من را محروم کرده از خیلی چیزها، به دیگران داد، به من نداد. من

نمی‌خواهم بگویم «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ». بوده‌اند بعضی‌ها که به اینجا رسیدند و بنابراین حواسمان باشد این شکایت می‌تواند خیلی برای ما فاجعه‌آمیز باشد.

شکرگزاری در دعای عرفه

فکر می‌کنم یکی از دلایل اینکه «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» بعد از «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» آمده، همین باشد که ما با گفتن «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» به این «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» برسیم. همیشه از خدا راضی و همیشه شاکر باشیم، خودمان را طلبکار خدا ندانیم. همیشه خودمان را بدهکار بدانیم و بگوئیم خدایا، همین‌ها را هم که دادی، از سرمان زیادی است. «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ». ما شکر یک ذره‌اش هم نمی‌توانیم به جا بیاوریم.

حالا اگر ما بخواهیم واقعاً شکر نعمت‌های خدا را به جا بیاوریم، باید دعای عرفه را بخوانیم که حضرت امام حسین علیه‌السلام می‌گوید: «لَوْ عَمَّرْتُهَا أَنْ أُؤَدِّيَ شُكْرَ وَاحِدَةٍ مِنْ أَنْعَمِكَ مَا اسْتَطَعْتُ» خدایا اگر بخواهم شکر یکی از نعمت‌هایت را به جا بیاورم، در تمام طول عمرم نمی‌توانم.

ان شاء الله در قسمت بعدی به معنا و تفسیر «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» اشاره کنیم و نکاتی را که این آیه هست، خدمتتان تقدیم کنیم.

والسلام علیکم ورحمة‌الله وبرکاته.